

BEZ TLA POD NOGAMA – BILJEŠKE I MEDITACIJE O PRIJENOSU KUSTOSKOG ZNANJA

ANN
DEMEESTER

SLIJEPAC VODI SLIJEPCA,
FOTOGRAFIJA LEE MCLAUGHLIN, 1973.

BLIND LEADING THE BLIND,
PHOTO LEE MCLAUGHLIN, 1973

„Postoji temeljno neznanje koje prethodi znanju i postoji druga vrsta učenog neznanja, koje dolazi nakon toga i koje nastaje uslijed ‘spoznavanja’, a koje će, baš kao i onu prvu vrstu, znanje uništiti i poništiti.”

MICHEL DE MONTAIGNE¹

Nemojte pretpostaviti da će se ovaj tekst glatko razvijati od alfe do omega. Naprotiv, napredovat će sa zastajkivanjima, ideje će posrtati, koncepti šepRTLjati, a sudovi posrtati i spoticati se.²

Spoticanje se čini jednom od najadekvatnijih metafora u opisivanju procesa učenja. Vi ćete, a da ne obratite pozornost niti to primijetite, naletjeti na neočekivanu prepreku i gotovo pasti, ali ćete se uzdići baš u pravom trenutku. Kolaps, bol ili katastrofa bili su neupitni, ali se nisu ostvarili. Adrenalin vam juri kroz vene, misli se na trenutak zaustavljaju i sve što činite ili možete učiniti jest djelovati trenutačno, bez promišljanja ili čak kratkog razmatranja situacije. Za dlaku ste izbjegli pogrešan korak i stoga vam je pojačana svijest o mogućim preprekama te izmišljate metode i načine kako ćete ubuduće prevladati slične smetnje, izbjeći zapreke koje stoje na putu budućim dostignućima ili napretku. Pokušavate razumjeti kako izmaći ometanjima, preskočiti prepreke lakim i brzim koracima. Spoticaj je gotovo greška, ali još nije pogreška. On ne podrazumijeva neuspjeh, ali vas dovodi na rub pada (neuspjavanja), čini opipljivim dodir ili bliski susret s opasnom propašću ili uznemirujućim debaklom te stvara osjećaj hitnosti i „potpune pozornosti”. Bili ste gotovo nadvladani, gotovo razoružani i na rubu ekstremne ranjivosti, ali ste uspjeli „obrnuti” ili vratiti unatrag tu alarmantnu situaciju. Nakon što ste se „spotaknuli”, pomalo ste ispunjeni strahom da ne učinite još neku pogrešku, ali ste intenzivno usredotočeni i spremni na sve ono što bi vas sljedeće moglo snaći.

U jednom od svojih najinspirativnijih tekstova teoretičarka Irit Rogoff ustvrdila je sljedeće:

„ ‚Kritičnost’, onako kako je ja vidim, upravo je u procesima prepoznavanja ograničenosti vlastitog mišljenja, jer nećemo naučiti ništa novo dok se ne odučimo nečeg starog, inače naprosto pridodajemo informacije umjesto da iznova promislimo strukturu.”³

U uvodu u isti tekst ona odlučno izjavljuje: „Teoretičar je čovjek kojega je uništila teorija. Umjesto da gomila teorijska oruđa i materijale, modele za analizu, perspektive i pozicije, zadatak teorije je da raskopa upravo ono tlo na kojemu stoji. Da uvede pitanja i neizvjesnosti na onim mjestima gdje je prije vladao neki prividni konsenzus o tome što činiti i kako se prema tome odnositi.”

Bi li kustos, prema analogiji, trebao biti čovjek kojega je uništila umjetnost? (Privremeno) destabiliziran, nadvladan, smlavljen umjetničkim djelima s kojima se susreće, (suvremenom) umjetnošću općenito, koja se čini vječnom nepoznanicom? Netko tko je najprije razoružan, a zatim skupi hrabrost i pokušava ne pobijediti, nego pripitomiti „zvijer”. Kustoska profesija čini se osamljeničkom profesijom – ili bismo je prije trebali nazvati stanjem, modusom djelovanja, načinom pridavanja smisla i značenja? Još uvijek postoji veoma malo ustaljenih parametara i dominantnih paradigmi na koje se možemo osloniti ili se protiv njih pobuniti.

Moglo bi to biti pitanje ravnoteže.

Izučavanje nekog fikcijskog ili fiktivnog slučaja možda će baciti nešto svjetla na to pitanje.

Uzmimo, na primjer, „ludog profesora” dr. Nathana iz Ballardova romana *Izložba okrutnosti*, čija se samoorganizirana „predstava” u napuštenom kinu sastoji od „leševa” automobila i golemog izbora fotografija koje prikazuju mučenja, eksplicitno nasilje i posljedice bombardiranja i ubijanja. Središnji pokretač dr. Nathana za kreiranje te (imaginarne) izložbe je „slijepa i gluha” opsesija. On organizira taj prikaz kako bi komunicirao tu opsesiju onima „izvan vlastita uma” i stekao uvid u „što” i „kako” svoga kompulzivnog zanimanja za osakaćena tijela i intrinzičnu erotiku modernističke arhitekture i zdrobljenih automobila, neprekidnog i sveprožimajućeg posredovanog nasilja koje ga okružuje i uzbuđuje.

Mogli bismo razmotriti i jedan noviji „prototip”: usavršeni „kustoski student” koji je stekao poslijediplomsku titulu iz kritičkih studija ili je završio neki od brojnih kustoskih programa koji se u novije vrijeme množe u zapadnoj hemisferi. Tog „generičkog” studenta ili studenticu obilježava pretjerana svijest o etici i nestabilnim metodologijama kustoskog rada, ali se ipak ne može suzdržati od ponavljanja jednih te istih kustoskih pitanja u beskonačnost, a da nikada ne ponudi ništa osobnije od niza mlakih, da ne kažemo klišeiziranih odgovora na pitanja poput „je li bijenale još uvijek vitalan format?”, „po čemu se autor-kustos razlikuje od umjetnika-stvaratelja?” ili „kako izložba funkcionira kao diskurzivni format i istodobno kao oblik fizičkog prezentiranja?”.

Ta dva lika – Ballardov dr. Nathan i naš Prototip – mogli bi jednako tako biti i sunce i mjesec.

Nikakva gravitacijska sila nikada neće dovesti ta dva poslovična „nebeska tijela” u blizinu jedno

drugome, iako se čini da se ključ „kustoske mudrosti” ne može pronaći ni na jednom od tih planeta. Čini se da bi se dr. Nathan trebao „odučiti” od opsesije, dok bi Diplomac X trebao moći napustiti ili barem povremeno zanemariti svoju hipersvjesnost ili kompulzivnu metarefleksiju i vratiti se umjerenom obliku subjektivnosti. Svatko tko cilja na to da bude više od pukog „logističkog upravitelja” u kustoskoj domeni, a istovremeno se želi suzdržati i od toga da zauzme „autorsku poziciju”, možda bi trebao razmotriti mogućnost da se vrati unatrag ili oduči od određenog tipa profesionalizma koji sprečava donošenje intuitivnih odluka koje nisu zasnovane na dobro utemeljenim argumentima, istodobno izbjegavajući nagle odluke „iz trbuha” koje rezultiraju nečitkom nedosljednošću i komunikacijskim neuspjehom. Korisno oruđe u navigaciji tim procesom bila bi „informirana intuicija”, kako je naziva Elaine Sturtevant. Zdravorazumsko je takvo oslanjanje na iskonske reakcije uz istodobnu uporabu teorijskih oruđa i argumenata koje nam je dalo „obrazovanje”. Dopusti osebnost, izbjegavaj eratičnu nasumičnost. Željela bih to nazvati „umjerenošću”: kretati se između analognih polova „strukturiranog znanja” (onoga što je izvjesno i priznato) i krajnje osobnih impulsa (močvare neizvjesnosti).

Postoji li bilo kakav način da se nauči ta vrsta umjerenosti – srednji put koji barem jednom ne podrazumijeva ili označava kompromis? Osobno sam školovana u onome što bismo mogli nazvati dinamikom „učitelj – učenik”, kako ju je elokventno opisao George Steiner u knjizi *Lessons of the masters*⁴ (Lekcije majstora). Između učitelja i učenika moć i iskustvo su nejednako raspoređeni: mentor je „superioran” i jednostrano podučava „učenika”, „prenoseći” mu svoje znanje, dok ovaj apsorbira sve što se prenosi, a u kasnijoj fazi može i prosvjedovati, pobuniti se intelektualno i emocionalno protiv primljenog znanja kojim je hranjen(a) na žlicu. Početno pokoravanje i kasnije suprotstavljanje ključni su koncepti u tom procesu kako ga je opisao Steiner. S njegova konzervativnog i „romantičnog” gledišta neizbježno karizmatički – ili karizmatički – učitelj poput Sokrata ili Isusa Krista ima „sljedbenike” koji primaju njegovu ili njezinu mudrost putem uzbudljive mješavine uvjeravanja i zavodjenja. Unatoč činjenici da mi je draže ono „blaže” poimanje mentorstva kao trajnog i napetog osobnog susreta između onoga tko „odašilje” i onoga tko „prima”, koliko god to oklijevajuće bilo, što rezultira premodeliranjem „čitave osobe” – dogodilo mi se, dok sam prestrukturirala kustoski program na De Appelu, da sam se suočila s nemogućnošću transformiranja i istodobnog institucionaliziranja mentorstva, a da ne padnem u ponor steinerovskog mišljenja. S moga gledišta, mentorstvo – i tu nemojmo misliti na Abelarda i Heloizu, nego na produktivnije i uzajamnije odnose između iskusnih i neupućenih – uglavnom se zasniva na uzrečici „Uči na greškama koje su drugi već počinili”, to jest „Izbrusi oštricu mišljenja na kremenu njihova iskustva”. Mentorstvo se događa nasumično, uslijed nezgode ili slučaja i ne može se forsirati ili organizirati. Međutim, ono što se može organizirati jest situacija u kojoj se „uči na greškama drugoga”, pri čemu se čini gotovo potpuno irelevantnim jesu li te greške počinjene zbog produktivne dvojbe ili zbog slijepog i tvrdoglavog uvjerenja.

Pokušavajući se odmaknuti od ne-egalitarnosti oblika steinerovske pedagogije, naletjela sam na Rancièreovu knjigu *Le maître ignorant: cinq leçons sur l'émancipation intellectuelle*⁵ (Neuki učitelj, pet lekcija o intelektualnoj emancipaciji). Rancière tu zagovara metode „univerzalne poduke” kakvu je inicirao Joseph Jacotot, francuski učitelj iz 19. stoljeća, koji je podučavao svoje flamanske učenike u Leuvenu – koji nisu govorili francuski, tom jeziku na osnovi intenzivnog izučavanja bilingvalnog izdanja Fénelonova „Telemaha” (1699.), iako nije mogao razumjeti niti govoriti materinji jezik svojih mladih štićenika. Oslonio se na njihovu prirodnu inteligenciju i snagu volje, suzdržavajući se od autoritarne metode poduke. Rancière to formulira na sljedeći način: „Jacotot ih je nečemu naučio. A ipak, nije im priopćio ništa od vlastitog znanja. Prema tome, nije bilo učiteljevo znanje ono što je student naučio. Poduka je bila poticaj koji je smjestio učenike u “zatvoreni krug” iz kojega su se mogli probiti samo vlastitim snagama. Ostavivši svoju inteligenciju po strani, dopustio je njihovoj inteligenciji da se uhvate u koštac s onom knjige. Tako su razdvojene dvije funkcije koje povezuju praksu učitelja-izlagatelja na onu znalca i onu mentora.”⁶ Bilo bi pretenciozno tvrditi da je kustoski program na Appelu direktno preformatiran na osnovi Jacototovih zamisli – u Rancièreovoj interpretaciji – ali može se reći da je temeljna premisa Jacototova, odnosno Rancièreova mišljenja o toj temi uzeta kao polazište: izbrisati „lažnu” podjelu između takozvanog znanja, sposobnog i

zrelog s jedne strane i neznanja, nesposobnog i neformiranog s druge. Za pretpostaviti je da se prijenos znanja događa pripovijedanjem i samoobrazovanjem, a ne objašnjavanjem, da je „učenje” recipročan proces, u kojemu i „učitelj” i „učenik” prikupljaju iskustvo i nove uvide. Ne postoji samo jedan način da se prevladaju zapreke ili da se isperu, rafiniraju i uglačaju ideje, mišljenja ili koncepti. Štoviše, budući da umjetnost nije polje u kojemu bi se činjenice lako provjeravale, a osobne istine cijene se više od konvencija, često se čini da smo svi mi redom slijepci koji tapkaju u mračnoj sobi u potrazi za mačkom koje ondje nema.⁷

Čini se da je krajnji izazov onaj s jedne od najpoznatijih slika Pietera Brueghela, naslovljene *Parabola o slijepcima* ili *Slijepac vodi slijepca*.⁸ U eseju „Pictures From Brueghel and Other Poems” (Brueghelove slike i ostale pjesme) iz 1962., koji je dobio Pulitzerovu nagradu, William Carlos Williams ju je nazvao „užasnom, ali vrhunskom slikom”, što je lakonsko objašnjenje jednako lakonskom slikovitom čitanju stiha iz Evanđelja po Mateju (Mt, 15:14): „Pustite ih [farizeje]! Slijepi su, vođe slijepaca. A ako slijepac slijepca vodi, obojica će u jamu pasti.”⁹

Želimo li pronaći put u onome što je izvan fokusa, nejasno i obavijeno maglom, tapkajući i napipavajući put prema „spoznavanju” i „učenom neznanju” umjesto znanja, slijepci bi mogli biti najbolji vodiči koji će uputiti i voditi slijepce.

¹ Prijevod Michela de Montaignea, *Over nutteloze vernuftigheden*, u: *Essaies*, Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2001., 369.

² Tekst Ann Demeester „No Ground beneath your Feet. Notes and Meditations on the transfer of the curatorial knowledge” izvorno je objavljen u novinama *Museum 7 / 2009* (Muzej moderne umjetnosti u Varšavi, Pańska 300–124, Varšava, Poljska). Časopis izlazi kvartalno. Vidi: www.platformmakustos.blogspot.com.

³ What is a theorist?, u: Kalharyna Sykora (ur.), *Was ist ein Künstler?*, Wilhelm Fink Verlag, München, 2004.

⁴ George Steiner, *Lessons of the Master*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2003.

⁵ Engleski prijevod: *The Ignorant Schoolmaster, Five Lessons in Intellectual Emancipation*, Stanford University Press, Stanford, CA, 1991.

⁶ *Ibid.*, 15.

⁷ Odnosi se na naslov nadolazeće grupe izložbe u Muzeju suvremene umjetnosti u St. Louisu, kustosa Anthonya Hubermana.

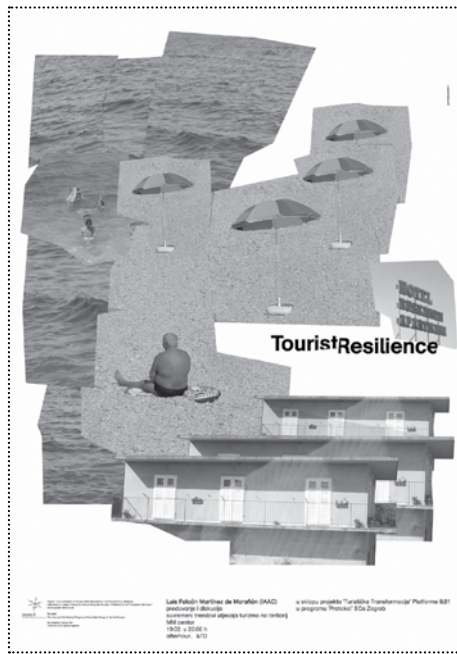
⁸ Pieter Brueghel, *Parabola o slijepcima* (1568.), ulje na platnu, 86 x 154 cm, Museo e Gallerie Nazionali de Capodimonte, Napulj.

⁹ Leigh Hafrey, „Eyeless with Brueghel”, u: *The New York Times*, 26. siječnja 1986.

ANN DEMEESTER JE DIREKTORICA ZAKLADE DE APPEL U AMSTERDAMU, INSTITUCIJE KOJA JE NOSITELJ POZNATOG KUSTOSKOG STUDIJA POD NAZIVOM *CURATORIAL TRAINING PROGRAMME*, KAO I BOGATOG IZLOŽBENOG PROGRAMA I NAKLADNIČKE DJELATNOSTI. DEMEESTER JE STUDIRALA KNJIŽEVNOST I LINGVISTIKU. BILA JE KRITIČARKA ZA BELGIJSKE NOVINE *DE MORGEN* I *DE FINANCIËEL - ECONOMISCHE TIJD*. UREDNICA JE UMJETNIČKIH ČASOPISA *A PRIORI* I *F.R. DAVID*. ZAJEDNO S KESTUTISOM KUIZINASOM KUSTOSICA JE BALTIČKOG UMJETNIČKOG TRIJENALA U VILNIUSU 2009. GODINE.

je krovni naziv za niz edukativno-istraživačkih projekata iniciranih od vizualne umjetnice Nicole Hewitt, a realiziranih u suradnji s Kulturom promjene Studentskog centra u Zagrebu. Od 2005. do 2009. ostvareno je sedam projekata: *Psychometrics*, *Turističke transformacije*, *Inter(aktiv): radionice suvremene umjetničke prakse*, *Applied GoGo*, *Protokol SC 5: Centrifugal*, *sekvenca II*, *Kiborgezija* i *Under Construction: Staging the future*.

Protokol SC nastao je radi potrebe za „otvorenijim“ suradnjama baziranim na koncentriranom procesualnom radu, novim/horizontalnim oblicima edukacije, interdisciplinarnim razmjenama, povezivanju nacionalnih i internacionalnih umjetnika, kustosa, studenata i stručnjaka iz pojedinih tematskih područja. Svi programi izvedeni su u formatima dvotjednih radionica, izložbi, predavanja, prezentacija i sl.

AUTORI PROJEKTA PLATFORMA 9.81, VIZUALNI IDENTITET DAMIR GAMULIN
WWW.D-A-Z.HR/OSTALO/PREDAVANJA/
PLATFORMA981-TURISTICKE_TRANSFORMACIJE.HTM
TURISTIČKE TRANSFORMACIJE, TRAVANJ 2005.

TOURIST TRANSFORMATIONS, APRIL 2005
 AUTHORS PLATFORMA 9.81, VISUAL IDENTITY DAMIR GAMULIN
WWW.D-A-Z.HR/OSTALO/PREDAVANJA/PLATFORMA981-TURISTICKE_TRANSFORMACIJE.HTM

PROTOKOL SC

48

is the umbrella name for the series of educational and research projects initiated by the visual artist Nicole Hewitt done in collaboration with the Culture of Change of the Student Centre in Zagreb. From 2005 till 2009 seven projects were carried out: *Psychometrics*, *Touristic transformations*, *Inter(aktiv):workshops of contemporary art practices*, *Applied GoGo*, *Protokol SC 5: Centrifugal*, *sequence II*, *Kiborgezija* and *Under Construction: Staging the future*.

Protokol SC was initiated out of the need for „open“ collaboration, and was based upon focused work in process, new/horizontal forms of education, interdisciplinary exchanges, interconnections of national and international artists, as well as curators, students, and experts from different fields. All the programs were carried out in the forms of two weeks workshops, exhibitions, lectures, presentations, etc.

RADIONICE S UMJETNICIMA
SUVREMENE LIKOVNE PRAKSE

inter (aktiv)

AUTORICE PROJEKTA ANDREJA KULUNČIĆ I SILVA KALČIĆ
WWW.ANDREJA.ORG/INTERAKTIV, WWW.INTERAKTIV.BLOG.HR

INTER(AKTIV), RADIONICE SUVREMENE UMJETNIČKE PRAKSE, SIJEČANJ – OŽUJAK 2006..

*INTER(AKTIV): WORKSHOPS OF CONTEMPORARY ART PRACTICES, JANUARY – MARCH 2006,
AUTHORS ANDREJA KULUNČIĆ AND SILVA KALČIĆ
WWW.ANDREJA.ORG/INTERAKTIV, WWW.INTERAKTIV.BLOG.HR*

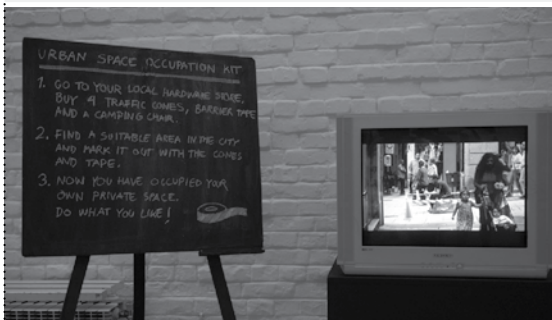
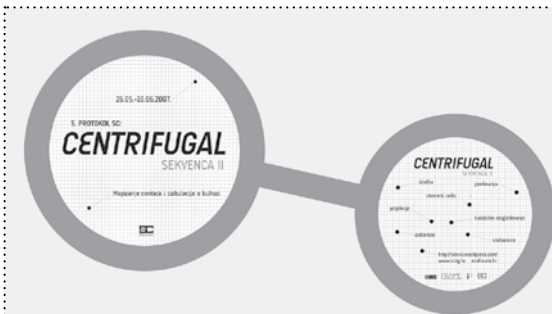

AUTORICA PROJEKTA NICOLE HEWITT, VIZUALNI IDENTITET IVA ČULAR I NIKOLA KOVAČ
KIBORGEZIJA, PROSINAC 2007.
 WWW.SCZG.HR/KIBORGEZIJA

KIBORGEZIJA, DECEMBER 2007
 AUTHOR NICOLE HEWITT,
 VISUAL IDENTITY IVA ČULAR I NIKOLA KOVAČ
 WWW.SCZG.HR/KIBORGEZIJA

AUTORI PROJEKTA CENTRIFUGAL TEAM: SEZGIN BOYNIK, TARU ELFVING, KALLE HAMM, MINNA HENRIKSSON, NICOLE HEWITT, DANIEL JEWESBURY, SUSAN KELLY, AISLING O'BEIRN, OTTO KARVONEN I PLATFORMA 9,81, VIZUALNI IDENTITET DORA BUDOR I MAJA ČULE, WWW.CENTRIFUGAL.BLOG.HR
PROTOKOL SC 5: CENTRIFUGAL, SEKVENCA II, SVIBANJ – LIPANJ 2007.

PROTOKOL SC 5: CENTRIFUGAL, SEQUENCE II, MAY – JUNE 2007,
 AUTHORS CENTRIFUGAL TEAM: SEZGIN BOYNIK, TARU ELFVING, KALLE HAMM, MINNA HENRIKSSON, NICOLE HEWITT, DANIEL JEWESBURY, SUSAN KELLY, AISLING O'BEIRN, OTTO KARVONEN AND PLATFORMA 9,81,
 VISUAL IDENTITY DORA BUDOR I MAJA ČULE, WWW.CENTRIFUGAL.BLOG.HR

Under Construction: [Staging the Future]

8TH - 21ST SEPTEMBER
SC GALLERY, ZAGREB

A TWO-WEEK PROJECT LED BY THE UK-BASED ARTISTS' COLLECTIVE SPROUT, IN COLLABORATION WITH ZAGREB-BASED ARTISTS AND STUDENTS.

<http://underconstruction.wikidot.com>
<http://sproutart.co.uk>

ADR: SAVSKA CESTA 25
ZAGREB, CROATIA
TEL: 91/4093-555

From the 8th - 21st September 2006, the SC Gallery will be hosting Under Construction: Staging the Future, a two-week project led by the UK-based artists' collective Sprout, in collaboration with Zagreb-based artists and students.

Unlike an ordinary exhibition, Under Construction will have no clear beginning and end. Rather, the show will be in a perpetual state of construction, reconfiguring itself each day with a series of installations, performances, screenings, workshops and meeting groups, in a process of structural change with the show's variable exhibition structure. All the events and events collectively explore the themes of staging and construction, the relation between past and future, and the relation between the individual and the group.

Visitors are warmly invited to the SC Gallery throughout the project's evolution, which will begin with the collaborative construction of the structure. For more information and a detailed programme of the events taking place each day, please visit us at the gallery or go to <http://underconstruction.wikidot.com/start>

Photograph by Hannah Chiswell

AUTORICA PROJEKTA LALA RAŠČIĆ,
VIZUALNI IDENTITET LALA RAŠČIĆ,
WWW.APPLIEDGOGO.BLOG.HR
APPLIED GOGO, STUDENI 2006.

APPLIED GOGO, NOVEMBER 2006
AUTHOR LALA RAŠČIĆ,
VISUAL IDENTITY LALA RAŠČIĆ
WWW.APPLIEDGOGO.BLOG.HR

AUTOR PROJEKTA UMJETNIČKI KOLEKTIV SPROUT: HANNAH CHISWELL, LAURA CULL, AMY CUNNINGHAM,
NAOMI DAWSON, SAMUEL DOWD, FLORIAN ROITHMAYR, HAYLEY SKIPPER, SAM STEER
WWW.UNDERCONSTRUCTION.WIKIDOT.COM/START

UNDER CONSTRUCTION: STAGING THE FUTURE, RUJAN 2008.,

UNDER CONSTRUCTION: STAGING THE FUTURE, SEPTEMBER 2008,

AUTHOR ART COLLECTIV SPROUT: HANNAH CHISWELL, LAURA CULL, AMY CUNNINGHAM, NAOMI
DAWSON, SAMUEL DOWD, FLORIAN ROITHMAYR, HAYLEY SKIPPER, SAM STEER
WWW.UNDERCONSTRUCTION.WIKIDOT.COM/START

